

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Vztah Klementa Alexandrijského k antické kultuře a filozofii

v kontextu křesťanství

Bakalářská práce

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Barbora Měchurová**
Osobní číslo: **H20242**
Studijní program: **B0223A100005 Filosofie**
Specializace: **Filosofie**
Téma práce: **Vztah Klementa Alexandrijského k antické kultuře a filozofii v kontextu křesťanství**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie a religionistiky**

Zásady pro vypracování

Anotace:

Předkládaná bakalářská práce se zabývá otázkou, jakým způsobem se z křesťanského hlediska Klement Alexandrijský vztahuje k řecké kultuře, filozofii a chápání společnosti, zda se jedná o pomyslný střet dvou kultur, jejich společnou existenci, případně využití jedné druhou (využití řecké filosofie křesťanstvím). Dále si položíme otázku, do jaké míry je možno podle Klementa Alexandrijského antickou filozofii v křesťanství využít, které z jejích motivů a témat lze v křesťanství podle Klementa akceptovat a vztahovat se k nim. Ústředním bude zmínit Klementův pohled na Logos, v němž ukazuje pravdivé prvky pohanské filosofie a kultury. Tato práce bude vycházet především z Klementovy *Pobídky Řekům* a *Stromat*.

Stručný popis základních otázek práce:

1. Úvod. Klementova doba, tvorba, obecné zasazení Klementova myšlení do společnosti Římské říše a Klementovo místo v křesťanství prvních staletí.
2. Co je podle Klementa pravdivým jádrem řecké kultury a jak se k ní vztahovat vzhledem ke křesťanství? Klementova koncepce Logu.
3. Jakým způsobem Klement Alexandrijský chápe řeckou filozofii?
4. Způsob, jímž Klement pojímá řecké pojmy. Vztah k víře a charakteristika víry. Obrat k logismoi.
5. Závěr

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Literatura:

Primární

ALEXANDRIJSKÝ, Kléméns, HAVRDA, Matyáš. Pobídka Řekům. Přeložil Matyáš HAVRDA. Praha: Herrmann, 2001. ISBN 80-238-7953-7.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. Stromata I. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. Knihovna raně křesťanské tradice. 3. ISBN 80-7298-103-X.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. Stromata II-III. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2006. Knihovna raně křesťanské tradice. 7. ISBN 80-7298-149-8.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. Stromata IV. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2008. Knihovna raně křesťanské tradice. 9. ISBN 978-80-7298-309-4.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. Stromata V: řecko-české vydání. Přeložil Matyáš HAVRDA. Praha: Oikoymenh, 2009. Knihovna raně křesťanské tradice. 11. ISBN 978-80-7298-318-6.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. Stromata. VI. Přeložil Miroslav ŠEDINA. Praha: Oikoymenh, 2011. Knihovna raně křesťanské tradice. 12. ISBN 978-80-7298-447-3.

SCHAFF, Philip. Ante-Nicene Fathers. Vol. 2. Christian Classics Ethereal Library, 2010, ISBN 978-16-1025-029-0.

Sekundární:

OSBORN, Eric Francis. The Philosophy of Clement of Alexandria. Cambridge: The University Press, 1957. ISBN 978-12-5804-908-9.

OSBORN, Eric Francis. Clement of Alexandria. Cambridge: The University Press, 2008. ISBN 978-0-521-09081-0.

DODDS, Eric Robertson. Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Petr Rezek, 1997. ISBN 80-86027-08-2.

Vedoucí bakalářské práce:

ThDr. Jan Rokyta, Ph.D.

Katedra filosofie a religionistiky

Datum zadání bakalářské práce:

31. března 2022

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2024

---

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

Mgr. Ondřej Krása, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlašuji:

Práci s názvem Vztah Klementa Alexandrijského k antické kultuře a filozofii v kontextu křesťanství jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 28. 2. 2024

Barbora Měchurová v.r.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala všem, kteří v průběhu studia stáli při mně, podporovali mě a bez nichž bych nepochybně nezvládla dojít až sem. Velký dík patří vedoucímu mé bakalářské práce, panu ThDr. Janu Rokytovi, Ph.D., který byl ochotný se mnou práci probírat, poskytl mi cenné rady a strávil čtením mé práce spoustu času, za což jsem mu vděčná. Za tím, že jsem měla možnost napsat tuto práci, stojí spousta lidí – rodina, přátelé a také učitelé. Všem bych tímto ráda poděkovala, že se mnou měli svatou trpělivost a nevzdali to se mnou.

ANOTACE

Předkládaná bakalářská práce se zabývá otázkou, jakým způsobem se z křesťanského hlediska Klement Alexandrijský vztahuje k řecké kultuře, filozofii a chápání společnosti, zda se jedná o pomyslný střet dvou kultur, jejich společnou existenci, případně využití jedné druhou (využití řecké filozofie křesťanstvím). Dále si položíme otázku, do jaké míry je možno podle Klementa Alexandrijského antickou filozofii v křesťanství využít, které z jejich motivů a témat lze v křesťanství podle Klementa akceptovat a vztahovat se k nim. Ústředním bude zmínit Klementův pohled na Logos, v němž ukazuje pravdivé prvky pohanské filozofie a kultury. Tato práce bude vycházet především z Klementovy *Pobídky Řekům* a *Stromat*.

KLÍČOVÁ SLOVA

antika, křesťanství, logos, 2.–3. století, víra

TITLE

The Perspective of Clement of Alexandria on Ancient Culture and Philosophy in the Context of Christianity

ANNOTATION

The work focuses on dealing with ancient culture, philosophy, and society from a Christian point of view in the works of Clement of Alexandria. Is it a cultural clash? Is it a co-existence of two cultures? Or is it one culture being used by another (in this case, the Greek culture used by Christianity)? The next question is how deeply the Greek culture can be used and which themes can benefit Christians and be accepted by them. Central will be Clement's view of Logos, in which he sees the truth of pagan philosophy. This work is mainly based on Clement's works *Prorepticus* and *Stromata*.

KEYWORDS

antiquity, Christianity, logos, 2nd – 3rd century, faith

Obsah

ÚVOD	9
1 Klement Alexandrijský	11
1.1 Nutnost vyrovnání se s řeckou filozofií a vědou.....	11
1.2 Kritika náboženství	13
1.3 Autority a jejich legitimita v podání Klementa.....	14
1.4 Jak se Klement Alexandrijský vztahuje k řecké kultuře a řeckým pojmům?	15
2 Jak Klement Alexandrijský vnímá řeckou filozofii a její pojmy?	18
2.1 Negativní chápání filozofie – Athénagoras.....	18
2.2 Fáze vývoje	18
2.3 Klement Alexandrijský	20
3 Vztah k víře, obrat k <i>logismoi</i>	22
3.1 Klementův krok od <i>pistis</i>	22
3.2 Platón.....	22
3.3 Klementovo pojetí víry	24
3.4 Rozdíl mezi Klementovým pojetím proroka a pojetím starozákonním	25
4 Klementova koncepce Logu a pojetí pravdy	27
4.1 <i>Logos</i> v předkřesťanské tradici	27
4.2 Předpoklady Klementova pojetí <i>Logu</i>	28
4.3 <i>Logos spermatikos</i>	28
4.4 Moudrost Boží, Písmo a pravda	30
5 Klementův pohled na výchovu a vzdělání.....	32
5.1 Obrat k antické koncepci vzdělávání	32
5.2 Vzdělání jako opora víře	33
ZÁVĚR	35
Bibliografie	37

ÚVOD

Bakalářská práce pojednává o povaze vztahu Klementa Alexandrijského, jakožto jednoho z křesťanských církevních Otců, a antické filozofie – především platonismu. Cílem práce je zjistit, jakým způsobem Klement Alexandrijský přejímá pojmy a principy antické filozofie a jak s nimi ve spojitosti s křesťanským učením nakládá, část práce je zaměřena přímo na pojem *logos*. Dále jde o zachycení Klementovy snahy o proměnu povahy křesťanské víry z nepodložené (*pistis*) na reflektovanou (*logismoí*). Hlavními zdroji práce jsou Klementovy spisy *Pobídka Řekům* a *Stromata* (především první díl).

V době Klementa Alexandrijského se vliv křesťanství posiloval a křesťané tvořili většinové obyvatelstvo západní Evropy, částí severní Afriky a Malé Asie. Častěji se křesťanství stávalo tématem debat mezi intelektuálními částmi společnosti, ale často jeho obhajoba zaostávala kvůli nedostatečné argumentaci proti pohanským postojům.¹ Vztah filozofie a křesťanství se různil v průběhu dějin a vzájemný spor byl v prvních staletích veden nejen mezi vzdělanci skrze jejich spisy, ale především v běžné rovině – v rodinách, mezi známými a sousedy.² Klement Alexandrijský je jedním z učenců, kteří se pokusí o smíření obou stran, lze říci, že tak činí ku prospěchu křesťanství, do nějž začleňuje pohanské obrazy a myšlenky, skrze které jej přibližuje pohanskému publiku, v jehož tradici byl on sám vychován.

Práce je rozdělena na pět hlavních částí, z nichž první se věnuje nejen životu a dílu Klementa Alexandrijského, ale také autoritám, o něž se Klementovo učení opíralo, dobovému kontextu a starověké kritice náboženství, jež byla později používána také křesťany proti pohanům. Dále je v této části popsán Klementův vztah k pohanské kultuře a jeho práce s ní, ať už se jedná o tradiční obrazy, nebo pojmy. Věnován je tu prostor i osvětlení účelu dvou Klementových spisů – *Pobídka Řekům* a *Vychovatel*.

Vztahem křesťanů k pohanství a filozofii se zabývá druhá část této práce, v níž jsou představeny jednotlivé fáze vývoje tohoto vztahu v prvních staletích našeho letopočtu, jak byly stanoveny E. R. Doddssem. Tyto fáze mapují vývoj křesťanství od jeho počátků, pronikání mezi vzdělanější vrstvy, přes pronásledování, falešné očerňování a pokus o úplnou likvidaci, až do vydání milánského ediktu v roce 313, kdy bylo křesťanství zrovnoprávněno, a dokonce již bylo převládajícím náboženstvím Římské říše.

---

¹ Více o dobovém kontextu v první kapitole BP, podrobněji pak DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Petr Rezek, 1997.

² DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Petr Rezek, 1997. s. 120.

Třetí část se zaměřuje na posun, který křesťanská víra díky spojení věrouky s filozofií vykonala. Z pouhého iracionálního „věření“ se stává víra, kterou je možno podložit rozumovými argumenty. V rámci této interpretace vztahu antické filozofie a křesťanství lze říci, že ve prospěch tohoto pojetí vztahu mezi *pistis* a *logismoi* častokrát mluví i autority z dob, kdy křesťanství ještě nebylo ustanoveno. Jednou z těchto autorit je Platón, jehož idea Dobra a pojetí moudrosti dle Klementa je křesťanské, ačkoli Platón samozřejmě křesťanství neznal a znát nemohl. V této kapitole je zmíněn posun nejen pojetí víry, ale také Klementovo pojetí proroka, které je značně odlišné od starozákonního.

V předposlední části je zachycen konkrétní motiv z učení Klementa Alexandrijského, tím je *logos*, který hraje v antické filozofii ústřední roli. Klement spojuje filozofický pojem s křesťanskými narativy, čímž umožňuje zachování tohoto pojmu, stejně jako stoického pojmu *logos spermatikos*, s nímž taktéž ve svém díle Klement pracuje. *Logos* se pojí s pravdivostí, kterou v této části práce nelze opomenout.

Pátá kapitola se krátce věnuje tehdejšímu vzdělávání, které probíhalo skrze tzv. svobodná umění v antickém chápání, tudíž vývoj vzdělávání do podoby, která byla později označena jako svobodná umění v Senekově 88. listě. Pro Klementa je vzdělání a výchova důležitou součástí víry, jelikož skrze pochopení se dostáváme blíže k pravé víře, tím pádem i k Bohu.

V průběhu těchto částí bych ráda prozkoumala a zachytila Klementův pohled na antickou tradici a přiblížila to, jakým způsobem přispěl do tehdy vcelku nového náboženství, které je dnes považováno za jedno z hlavních světových náboženství.

1 Klement Alexandrijský

Klement Alexandrijský byl vychován v řecké tradici a až v průběhu života konvertoval ke křesťanství. Měl několik učitelů, z nichž největší vliv na Klementovu nauku měl Pantaios. Pantaios v Alexandrii vedl katechetickou školu, jejíž vedení přejímá po Pantaiovi právě Klement. Klement však za vlády císaře Septimia Severa (193–211 n.l.) Alexandrii opouští a vedení školy přenechává Órigenovi. Órigenés byl sice žákem Klementovým, ale v žádném ze svých děl svého učitele nezmiňuje. Klement je po svém odchodu zmíněn jen v několika dopisech, podle nichž odhadujeme, že zemřel mezi lety 211 a 216 n.l.³

Během svého pobytu v Alexandrii využíval Klement zdrojů alexandrijské knihovny, dokazoval tak, že pohanské vědění lze využívat i v křesťanství. Ačkoli nešlo v tehdejší době o příliš populární myšlenku, již před Klementem existovali její zastánci. Patřil mezi ně např. Pavel z Tarsu, který pohanskou literaturu citoval především ve svých dopisech, dalším byl Justin Mučedník, který napsal: „*Cokoli od jiných všech výborně vyřčeno bylo, to naše, to nás křesťanův jest.*“⁴ Obdobné tvrzení se objevuje i v Klementových *Stromatech* jako definice filozofie. Klement nevnímá filozofii jako různé myšlenkové směry a školy (např. stoicismus, epikureismus), ale jako „... každou dobrou myšlenku, která byla některou z těchto škol vyslovena a která učí spravedlnosti spojené se zbožným věděním. Celý tento výbor nazývám filozofií.“⁵ Nejen tímto výrokem Klement dává najevo, že ne všechny myšlenky objevující se v jeho dílech jsou jeho vlastní, např. své *Pestré knihy* označuje za pouhý náčrt vzpomínek.

1.1 Nutnost vyrovnání se s řeckou filozofií a vědou

Ve 2. století již křesťanství zažívalo velký rozmach – v Malé Asii tvořili křesťané většinovou část populace, jejich počet výrazně vzrůstal i v Egyptě a ve většině západní Evropy (Pyrenejský poloostrov, dnešní Francie a části Británie). V této době se křesťanství pomalu dostává do intelektuálních vrstev a začíná je profilovat. Ve 2. století také přichází Justin Mučedník se svými *Apologiemi*, Kelsos vydává spis *Pravé učení*, který má být reakcí na Justina, avšak přestože je tento spis protikřesťansky zaměřen, je významný kvůli tomu, že je v něm křesťanství jako v jednom z prvních kladeno na stejnou úroveň jako pohanství. Později právě Klement Alexandrijský říká, že „... pokud má být křesťanství něčím více než náboženstvím ne-

---

³ ALEXANDRIJSKÝ, Kléméns, HAVRDA, Matyáš. *Pobídka Řekům*. Přeložil Matyáš HAVRDA. Praha: Herrmann, 2001. s. 9.

⁴ SUŠIL, František. *Spisy apoštolských otců*. Vyd. 3. Praha: Kněhtiskárna Cyrillo-Methodějská, 1874. s. 305.

⁵ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. *Stromata I*. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 257 (VII. 37. 6).

vzdělaných, musí se vyrovnat s řeckou filosofií a řeckou vědou.“⁶ Tím Klement zdůrazňuje, že je potřeba křesťanskou víru, která do té doby byla pouhou *pistis*, podložit moudrostí a racionálními důkazy, aby byla brána vážně a mohla se stavět na roveň s pohanskou moudrostí. Právě pohanskou moudrost Klement vnímá jako cestu k obohacení víry.

Důsledkem toho se začínají ke křesťanství konvertovaní vzdělanci, mající kořeny v pohanství, zabývat především praktickou otázkou křesťanství, a to samotným podporováním víry argumenty. Filozofie se v této době začíná dostávat do role služby teologie a právě Klement Alexandrijský je jedním z těch, kteří prosazují její používání jako nástroje k obhajování křesťanství a Boží pravdy.

V době Klementově se křesťanství s pohanstvím dostává intelektuálně na stejnou úroveň a jejich dialog se stává dialogem rovnocenných. Órigenés⁷ vydává spis *Proti Kelsovi*, díky svému učiteli Ammóniovi se výborně vyzná v platonismu a sám jej své žáky v alexandrijské škole vyučuje, což je dalším milníkem ve spojování antické tradice s křesťanstvím. Tuto školu vede Órigenés právě po Klementovi, který se jí ujal po Pantaiovi, o němž víme jen málo. Órigenés Pantaia zmiňuje jako velký vzor ve znalostech řecké filozofie, ačkoli dnes tak vnímáme spíše Klementa. Klement i jeho učitel Pantaios se ke křesťanství přiklonili až v průběhu svého života, měli tedy osobní zkušenosti s řeckou tradicí, Pantaios měl být údajně stoikem. Jak bylo v té době běžné Klement musel kvůli poznání antické tradice cestovat, při cestách se seznamoval podrobněji se starými naukami, v nichž později hledal oporu pro své dílo.

Klement řeckému myšlení, s nímž se vyrovnává, bere samostatnost a kritičnost, stejně tak odejímá filozofii humor (např. Sókratův sarkasmus) a veškerá tvrzení přejímá a podává se smrtelnou vážností a klade důraz na praktické využití – filozofie má přinášet užitek křesťanům, v opačném případě není zapotřebí tuto myšlenkovou tradici zachovávat.

Víme, že Klement vnímá Sókrata jako velkou osobnost, která měla nejbliže ze všech pohanských filozofů k odkrytí Boží pravdy. Justin Mučedník Sókrata dokonce nazývá křesťanem, totéž tvrdí i o Hérakleitovi. Justin svá tvrzení o tom, že pohanské myšlenky je možné využívat i v křesťanství, stvrzuje tím, že píše: „*Vše, co kdokoli z řeckých autorů řekl správně, náleží nám, křesťanům.*“⁸ Tento názor s ním Klement sdílí, stejně jako názory na *Logos*. Tento způ-

---

⁶ DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Petr Rezek, 1997. s. 123.

⁷ Origenés stanul v čele alexandrijské školy po Klementovi, byl znalcem Platónových myšlenek a ve svém učení se na něj často odkazoval.

⁸ ALEXANDRIJSKÝ, Kléméns, HAVRDA, Matyáš. *Pobídka Řekům*. Přeložil Matyáš HAVRDA. Praha: Herrmann, 2001. s. 12. (Just. Ap. sec. 13.4.).

sob uvažování pokračuje dále i ke svatému Augustinovi, který ve svém díle *O obci Boží* Sókratovi i Platónovi věnuje několik kapitol. Velebí na Sókratovi to, že se věnoval otázce blaženého života a moudrosti, namísto studia přírodní filosofie a hledání arché jako tomu bylo u jeho předchůdců. Sókratés je pro něj taktéž křesťanem, který si toho však nebyl vědom, proto se snažil hledat odpovědi, o nichž Augustin už ví, že jsou součástí Božského řádu.

1.2 Kritika náboženství

V *Pobídce Řekům* Klement používá tehdejší řečnické způsoby a píše mnohem jednodušším a přímočarým stylem, což odpovídá tomu, že tato kniha měla být určena pro běžný lid, jak sám píše: „... průměrně vzdělané pohany znuděné velkoměstským přepychem a nespokojené ve vlastní kultuře, která jim nedokázala nabídnout kvalitní a smysluplný způsob života...“⁹ Jde mu o to, aby se pohané zbavili svých náboženských tradic a představ a obrátili se na křesťanskou víru. Samozřejmě ne všichni pohané byli zastánci státního náboženství. Kritici státního náboženství byli často z řad stoiků a epikurejců, kteří nezpochybňovali samotnou existenci bohů, ale především lidský přístup k víře.

V Římské říši se objevovaly tzv. apologetické spisy, jejichž tvůrci byli často pronásledováni a obviňováni z bezvěrectví kvůli tomu, že odmítali obětovat bohům, často se také odvolávali na to, že Platón tvrdí, že božské není látkové a poznatelné smysly, z čehož vyplývá, že obětiny a podobné rituály vlastně vůbec nemají na případná božstva vliv. Dále apologeti často kritizovali živlovou exegezi, především to, že by bohové měli být personifikací živlů, nebo zmiňovali, že mýty o bozích jsou jen velmi staré příběhy o nadaných lidech, které se v průběhu předávání z generace na generaci proměnily k nepoznání. Jedním z apologetů byl i Athénagorás, který ve svém díle *Přímluva za křesťany* zdůrazňuje, že velká chyba u pohanů je ta, že ztotožňují sochu a boha, takže uctívají spíše jen sochu než božstvo v pravém slova smyslu.

Existovaly tři formy řecké filozofické kritiky náboženství, které později začali v určitých obdobách používat také křesťané:

1) Euhémerismus

- Racionální vysvětlení řeckých mýtů, kdy závěr zní tak, že bohové jsou jen dávno zemřelí lidé, kteří měli velké nadání a skrze lidovou slovesnost se jejich příběh měnil natolik, že získal až nadpřirozené prvky.
- Jde o velmi efektivní metodu boření mýtů, která vychází z učení Euhémera, jehož dílo se nám dochovalo jen ve zlomcích.

---

⁹ Tamtéž. s. 16.

- Tento způsob obhajoval Lactantius, Athénagorás a také Klement Alexandrijský, který dokonce očišťoval Euhémerovo jméno, jelikož byl často označován za ateistu.

2) Živlová exegeze

- Tato kritika zastává tvrzení, že bohové jsou pouze personifikací určitých přírodních sil a jevů (např. Poseidon je ztělesněním živlu vody).

3) Platónská kritika

- Platón se odvolává na zkaženost některých mýtů, které lidem dávají špatný příklad (Diova promiskuita, Áreova lačnost po válce).
- Jde o etickou kritiku, jejíž zastánci tvrdí, že mýty, legendy a náboženské příběhy by měly přinášet nějaká morální ponaučení.
- Právě tento druh kritiky hojně využívá v křesťanství Justin Mučedník i Klement Alexandrijský. Justin píše: „Všichni totiž tvrdí, že je krásné, když se bohové napodobují. Rozumná duše ale nemůže přijmout takovou představu o bozích, že dokonce sám jejich vládce a zploditel Zeus je otcovrah, ... že podlehnul špatným a hanebným rozkoším, zamiloval se do Ganyméda a do mnoha žen, svedl je ke smilstvu a svým dětem dovolil dělat podobné věci.“¹⁰ Zde Justin poukazuje na nemorálnost mýtů, které by lidem měly být vzorem.

Klement si vypůjčí filozofickou kritiku náboženství a využívá ji z pohledu náboženského proti filozofii a pohanství, dalo by se říci, že jejich vlastní slova obrací proti nim. Avšak často jen do určité míry, jelikož s již vyřčenými tvrzeními souhlasí (např. Diovo nepřístojné jednání).

1.3 Autority a jejich legitimita v podání Klementa

Klement kombinuje různé druhy autorit, jimiž dokazuje svá tvrzení. K těmto postavám patří např. Platón, biblická postava krále Šalamouna, ohledně kritiky sofistiky se odvolává na Sókrata, jakožto pohanskou část filozofie, poté na apoštola Pavla, tedy křesťanskou autoritu, a dokonce i na řeckého dramatika Eurípida. Tímto způsobem v praxi ukazuje své pojetí filozofie jako souboru různých myšlenek, které jsou však stejné v tom, že v sobě nesou pravdu. Rabínskou otázku o výkladu *Tóry* Klement spojuje s řeckou dialektikou.

Klementovým argumentem je, že *Pokoušení na poušti* v *Lukášově evangeliu* má dialogický charakter, ačkoli jde o jiný styl dialogu, než se objevuje např. u Platóna. Právě v tomto příbě-

¹⁰ Tamtéž. s. 17. (Srv. Just. Ap. 21. 4–5).

hu také Klement vidí důkaz pro své tvrzení, že dialektika a filozofie nejsou dílem d'áblovým, jelikož právě díky nim Ježíš odolal d'áblu.

Proroky Klement řadí mezi autority a vnímá je jako osoby, které byly nadány vzděláním, díky němuž byly schopny nahlédnout *Logos*. Jeho pohled se neztotožňuje se starozákonní představou proroka jako někoho, kdo byl obvykle nevzdělaný – podle Klementa však bez určitého vzdělání není možné *Logos* odkrýt. Biblické pojetí proroka ukazuje jako někoho, kdo sebe sama považuje za nedostatečného a často se snaží svému poslání uniknout, jelikož nemá pocit, že by ho byl hoděn (obvykle kvůli své nevzdělanosti a svému společenskému postavení). Klement tuto koncepci odmítá a vzdělání považuje za nutnou podmínku k prorocství.¹¹

1.4 Jak se Klement Alexandrijský vztahuje k řecké kultuře a řeckým pojmům?

Klement byl vychováván v řecké tradici, proto využíval etické kritiky náboženství – vnímal pohanské mýty jako vzory k neetickému jednání a v rituálech viděl pouze ukájení zvrácených choutek (*Pobídka Řekům 14.1-2*). Právě díky své znalosti antických spisů a zvyklostí je Klement schopen promlouvat k pohanskému publiku ve svém díle srozumitelně. Jeho důkazy, jimiž podporuje křesťanskou víru, vyplývají nejen z Písma, ale také z antické filozofie. Kromě svých cest za studiem v mládí a své výchovy čerpá Klement často ze zdrojů alexandrijské knihovny, především z díla Filóna Alexandrijského, což byl židovský filozof působící právě v Alexandrii.¹²

Klement využívá v textech tradiční řecké pojmy, avšak pozměňuje jejich význam, aby vyhovovaly kontextu křesťanské víry. Některá náboženská hnutí (karpokratovci, valentínovci) se již před Klementem pokoušela o propojení řecké mytologie a Písma, avšak Klement použitím do té doby výlučně filozofických řeckých pojmů začleňuje pohanskou tradici do svého myšlení intenzivněji. Jedním z řeckých pojmů, které jsou pro Klementa zásadní, je *Logos*, který je zde totožný s Bohem. *Logos* ve svém díle řeší i Filón Alexandrijský, definuje jej jako „... prostředníka Božího působení ve světě...“¹³, ale zároveň jako princip, který řídí vesmír, což je pojetí tradiční pro řeckou kosmologii.

V Klementově *Pobídce Řekům* je zachycen kontakt s řeckou kulturou a taktéž Klementova snaha promlouvat k pohanskému publiku a poučit jej. *Pobídkou* chce Klement přesvědčit po-

---

¹¹ Detailněji rozpracováno v 5. kapitole této práce.

¹² ALEXANDRIJSKÝ, Kléméns, HAVRDA, Matyáš. *Pobídka Řekům*. Přeložil Matyáš HAVRDA. Praha: Hermann, 2001. s. 15.

¹³ Tamtéž.

hany, aby opustili svou dosavadní víru a otevřeli se křesťanskému životu. Na toto dílo Klement navazuje svým spisem *Vychovatel*, jenž je cílen na čtenáře, kteří již konvertovali ke křesťanství, a pomáhá jim se v nové víře a jejích zásadách se orientovat. To, že Klement těmi-to spisy cílí na čtenáře, kteří teprve objevují křesťanskou víru, je znatelné na tom, že používá častěji řecké, obvykle mýtické, obrazy (např. *Pobídka Řekům 14,1–2*), které jsou samozřejmě pohanům bližší než výjevy biblické. Zde je znatelné, že Klement používá Platónovu kritiku řeckého náboženství, často vybírá především extrémní obrazy znázorňující špatnosti, aby dosáhl kýženého efektu.¹⁴

Demoralizující aspekt mýtů zmiňuje již Platón v *Ústavě* skrze Sókratova slova: „*Nesmí se před mladým člověkem říkati, že páchaje svrchovaná bezpráví nedělal by nic divného, ani kdyby svého otce pro nějaký přečin jakýmkoli způsobem trestal, nýbrž že by dělal právě to, co dělali první a největší z bohů.*“¹⁵ Sókratés si je vědom faktu, že báje často předávají sdělení pomocí symbolů a jinotajů, avšak říká: „*... mladý hoch není s to, aby rozeznal, co jest alegorie a co ne, nýbrž cokoli přijme v tak útlém věku do svého vědomí, to se obyčejně stává nesmazatelným a nezměnitelným; proto tedy jistě vši silou jest dbáti o to, aby ta první vypravování, která slyší, obsahovala myšlenky po stránce mravní co nejkrásnější.*“¹⁶ Sókratés zde zmiňuje například počátky řeckého pantheonu, kdy Kronos přemohl a zmrzačil svého otce, ujal se vlády a své děti pojídal, jelikož se bál, že ho čeká stejný osud, jaký připravil on svému otci. Zeus byl však svou matkou zachráněn, Krona přelstil, zachránil své sourozence a společně otce svrhli do Tartaru. To však nejsou příklady, které by bylo dobré následovat podle filozofické kritiky náboženství, kterou Klement přejímá.

Tradiční obrazy, které Klement využívá, lze rozdělit na dva typy. Prvním jsou obrazy, které jsou pravzory rozkoši a vyvolávají v člověku tužby (*pathos*), které jsou hříšné. Druhým typem jsou obrazy, které vyvolávají, podobně jako biblická podobenství, ušlechtilý typ touhy (*erós*). Klement však říká, že veškeré pohanské obrazy jsou prvního typu, avšak z některých lze ve spojení s křesťanskou vírou a Slovem Božím vytvořit obrazy typu druhého. Aby bylo možné provést takovou změnu obrazu, je potřeba, aby mezi Slovem a daným obrazem byla alespoň určitá podobnost. Zde je možno odkázat na Justina Mučedníka, který byl taktéž přesvědčen o nutnosti nějaké podobnosti (např. zlomyslný *daemon* jako potomek padlých andělů).¹⁷

---

¹⁴ Tamtéž. s. 30.

¹⁵ PLATÓN. *Ústava*. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: Oikoyomenh, 2017. s. 105 (378b).

¹⁶ Tamtéž. s. 106 (378e).

¹⁷ ALEXANDRIJSKÝ, Kléméns, HAVRDA, Matyáš. *Pobídka Řekům*. Přeložil Matyáš HAVRDA. Praha: Hermann, 2001. s. 33.

Můžeme tedy říci, že Klement k popisu záležitostí víry využívá filozofického jazyka, jehož pojmy určitým způsobem posunuje (*pistis* – nejen věření jako pohled na svět, ale jako racionálně nepodložená víra v Boha). Tímto způsobem je schopen křesťanství přiblížit lidem, kteří byli vychováni v řecké tradici a konvertovali až v průběhu života stejně jako sám Klement. Zároveň ale křesťanství obohacuje o pohanské prvky, skrze filozofické pojmy je schopen zachytit nové myšlenky týkající se víry a vědění. Tím křesťanskou víru posiluje racionálními prvky filozofie, díky nimž je možné skrze víru komplexněji vnímat svět a zabývat se otázkami víry hlouběji, skrze to se víra stává pevnější a stabilnější v rámci celé společnosti.

2 Jak Klement Alexandrijský vnímá řeckou filozofii a její pojmy?

2.1 Negativní chápání filozofie – Athénagoras

Athénagoras z Athén řeší původ křesťanských morálních zásad. Říká, že k nim křesťané nedošli žádnou filozofickou úvahou nad tím, co je dobré a špatné, ale pouze ony etické zásady přijaly od Boha. Zabývá se otázkou vztahu etické teorie a praxe a dospívá k závěru, že na teorii nezáleží, pokud člověk v praxi jedná eticky. Proto jako problém nevnímá to, že křesťané své zásady přijali od Boha skrze víru, podstatné je, zda jsou ony zásady morálně správné a zda je ctí. V *Přímluvě za křesťany* kritizuje sofisty za to, že mají sice silnou teorii, ale v praxi pokulhávají. Píše: „*Kdo z nich mají natolik očištěné duše, aby místo nenávisti milovali své nepřátele a aby – což je projevem největší mírnosti – dobrořečili těm, kdo je pohotově urážejí, místo toho, aby o nich mluvili špatně, a aby se modlili za ty, kdo strojí úklady jejich životu? Naopak, ... předmětem jejich zájmu se stala hra se slovy, nikoli důkaz činů.*“¹⁸

Právě na činy klade Athénagoras velký důraz. Přiznává, že spousta křesťanů sice není natolik vzdělaná, aby užitečnost zásad obhájila filozoficky a racionálně, avšak jejich správnost dokazuje svým jednáním. Athénagoras říká: „*Neučí se totiž nazpaměť slova, nýbrž osvědčují dobré skutky...*“¹⁹ Toto přesvědčení, že etika nevychází ze vzdělání, tudíž není nutné být filozofem, aby člověk mohl jednat správně, je podstatou Athénagorovy negativní filozofie. Jelikož to, že máme bezchybně naučenou teorii etiky, nezaručuje to, že se jí budeme řídit. Praxe je to, co ovlivňuje jednání s druhými a se světem. Pokud jednáme špatně, nijak nás neočišťuje to, že víme, jak by to mělo být správně.

2.2 Fáze vývoje

Eric R. Dodds ve své knize *Pohané a křesťané ve věku úzkosti* dělí dialog mezi pohanstvím a křesťanstvím v prvních stoletích našeho letopočtu do tří fází. Poslední fáze končí milánským ediktem vydaným v roce 313 císařem Konstantinem I.

První fáze probíhá od počátků křesťanství do začátku 3. století. V té době pohané, ale ani křesťané netvořili dvě ucelené skupiny. Kelsos o křesťanství mluví jako o zastřešujícím pojmu pro různé náboženské skupiny, ale hlavním problémem, který způsoboval onu rozdílnost „různých křesťanství“, bylo to, že „*neexistovalo závazné křesťanské krédo ani ustálený*

¹⁸ ATHÉNAGORAS. Přímluva za křesťany: řecko-české vydání. Přeložila Monika RECINOVÁ. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2019. s. 141. 11. 3.

¹⁹ Tamtéž. s. 141. 11. 4.

kánon křesťanského písemnictví.“²⁰ Křesťanství se teprve ustanovuje, neexistuje v podobě, v níž ho známe dnes. Někteří tehdejší věřící odmítají *Janovo evangelium*, které naopak přitahovalo pozornost některých filozofů díky zmiňování *Logu*. V oběhu byla velká řada apokryfních textů a často se přepisovala a upravovala některá evangelia, např. Markion upravil *Lukášovo evangelium*. Někteří tvrdili, že znají tajné (a samozřejmě správné) verze evangelií, např. Klement Alexandrijský měl údajně znát tajnou verzi *Markova evangelia*. Důležité je, že v druhé polovině 2. století se objevuje spis *Pravé učení*, v němž Kelsos, který byl pohanským vzdělanecem, sice křesťanství kritizuje, ale je na stejné úrovni jako pohanství. Do této fáze také spadají apologetické spisy, které obhajovaly křesťanství, ale na rozdíl od apoštolských otců, písařů pro křesťanské čtenáře, byly zaměřeny především na pohany a státní moc.

Druhá fáze probíhá v první polovině 3. století a shoduje se s dobou mezi tím, kdy Órigenés začíná učit v Alexandrijské škole, a vydáním jeho spisu *Proti Kelsovi*. V té době se církev začíná rozmáhat a značně stoupá počet věřících. Jde o období Klementa Alexandrijského, který si za cíl klade vyrovnání se s řeckou filozofií a její spojení s křesťanskou vírou. V této fázi se také objevují pohanské pokusy o přisvojení si Krista – velkým argumentem bylo to, že on sám přece také nebyl křesťanem. Órigenés byl hostem na dvoře císaře Alexandra Severa, který se modlil k sochám Krista, Orfea, Abraháma a Apollónia z Tyany. Podobná víra se objevovala vcelku hojně, např. svatý Augustin se zmiňuje o kultu, který uctíval Homéra, Platóna, Pythágora, Krista, svatého Pavla a Aristotela. Během této fáze vstupuje intelektuální stránka (filozofie) do křesťanství a hledá se vhodné východisko, jaký k sobě mají zaujímat postoj víra a vzdělanost.

V poslední fázi, která probíhá během druhé poloviny 3. století, se objevují pokusy o vyhlazení křesťanství tím, že budou odstraněni církevní vůdci. Tato fáze nelítostného pronásledování se uklidňuje za vlády Diokletiana a pronásledování jako takové úplně končí roku 313, kdy je vydán edikt milánský, který z křesťanství udělá rovnocenné, navíc většinově převládající, náboženství, což byl pokus o upevnění jednoty již upadající říše. V průběhu 3. století se kvůli velmi špatným hospodářským a společenským podmínkám, způsobeným velkou politickou nestabilitou a útoky Germánů, rapidně zvyšuje počet věřících, na což reaguje Porfyrios, když okolo roku 270 vydává spis *Proti křesťanům*. Porfyria znepokojuje fakt, že křesťanství se rozmáhá i do vzdálených částí říše a také proniká do všech vrstev společnosti, v samotném Římě křesťanství dokonce začínalo převládat. Za další problém označil rostoucí zámožnost

---

²⁰ DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Petr Rezek, 1997. s. 121.

církve, která stavěla po celé říši spoustu kostelů, Porfyrios poukázal také na to, kolik lidí se již kvůli této „nové“ víře nechalo potrestat, ba dokonce přišlo o život. Mezi jeho následovníky patřil jistý Hieroklés, který byl zároveň místokrálem a velmi aktivně se podílel na pronásledování, vyvražďování a zotročování křesťanů. Jde o dobu, kdy nenávisť a strach z křesťanství byl takový, že dokonce i otroci (pohanští) udávali své pány, pokud zjistili, že jsou to křesťané. Objevovala se tvrzení o tom, že křesťané pojídají děti, pořádají orgie a podporují pedofiliu. Tvrzení o kanibalismu zřejmě vznikla dezinterpretací přijímání, jakožto „konzumace“ krve a těla Kristova.

2.3 Klement Alexandrijský

Klement Alexandrijský, stejně jako Órigenés, se významně zasadili o spojení vzdělanosti vycházející z pohanské tradice s křesťanskou vírou. Filozofie je pro Klementa pouhým nástrojem, jehož funkcí je odhalování pravdy – *Logu*. Sám filozofii nevnímá jako jednotlivé směry, ale jako spojení myšlenek, které jsou podle jeho uznání vhodné. Vnímá filozofii jako přínosnou, tím se odlišuje od předchozí křesťanské tradice (až na určité výjimky jako např. Justin, Athenagoras). Zdůrazňuje, že je pošetilé myslet si, že na úkor filozofie lze ztratit víru, stejně jako Řekové tvrdí, že filozofie nás zbavuje bludů, tzn. očisťuje a odkrývá pravdu. Filozofie je pro něj jen jedním z odštěpků Božské moudrosti, která nám byla dána skrze *logos spermaticos*.

Vyvrací domněnky o tom, že by filozofie byla nástrojem zla. To dokládá odkazem na pokušení na poušti, kdy podle něj neporazil Ježíš ďábla pouhou vírou, ale jakousi obdobou filozofického dialogu, tudíž filozofií. To má být dostatečným důkazem pro to, že filozofie je doopravdy moudrostí Boží, jen při svém vzniku nebyla doplněna vírou, proto se může některým zdát hříšná.

Klement přirovnává řeckou filozofii ke *Starému zákonu*, který je taktéž předkřesťanskou moudrostí, jež je využívána. Pojímá onu moudrost vývojově – *Starý zákon* není překonán, ale pouze doveden k dokonalosti v *Novém zákoně*; stejně tak si řecká filozofie zachovává svou pravdivost, pokud je vnímána z úhlu poznání Božího řádu, kdy ve spojení s křesťanskou vírou pomáhá filozofie tento řád poznávat. Boží řád, stejně jako Boha, ztotožňuje Klement s *Logem*, který můžeme nahlížet a odkrývat právě díky víře a filozofické moudrosti. U Klementa přestává být ústředním motivem *Logos* sám, ale stává se jím *Logos* ztotožněný s osobou Krista a Boha.

Klement zaujímá postoj vývojového pojetí moudrosti, kdy se nesnaží řeckou tradici potlačit a překonat, nýbrž dovršit ji a dovést k dokonalosti tím, že ji spojí s vírou. Jelikož vnímá to, že tato tradice v sobě nese určitý podíl pravdy, kterou je schopna poskytnout, pokud se na ni budeme dívat z úhlu poznávání Božího řádu. Zařazuje řeckou filozofii do historického vývojového kontextu, tím pádem ji tzv. historizuje. Platón se snažil o nadčasovost a dokonalost, antická filozofie byla ve své době vnímána jako absolutní vrchol, kterého lze v poznání dosáhnout, snažili se o to, aby byli natolik nad historií, že nebude možné je již zařadit do historického proudu. Ale svatý Augustin říká, že řecká filozofie byla dovršením určitého vývoje a držela se na pomyslném vrcholu, dokud nepřišlo křesťanství a neukázalo se, že k odhalení pravdy filozofům něco chybí – víra. Tímto Augustin i Klement historizují řeckou nadčasovost a ukazují, že není vrcholem vývoje, ale jen jeho součástí.

3 Vztah k víře, obrat k logismoi

3.1 Klementův krok od *pistis*

Klement upozorňuje na rozdíl mezi prostou, rozumem nepodloženou vírou, tzv. *pistis*, a vírou, která se opírá o rozumově dosažitelnou, objevitelnou a obhajitelnou pravdu. Skrze pouhou víru postrádající jakékoli důkazy se sice věřící přibližuje k Bohu, jde o tzv. pavlovskou podobu víry, popř. ve starozákonním kontextu o víru abrahámovskou, avšak právě tento typ víry byl křesťanství vytýkán, jelikož postrádala *frónésis* – rozumové obhájení, hlubší rovinu.

Avšak Klement přichází s myšlenkou, že Bůh nám důkazy předkládá v Písmu, v němž jsme na základě rozumu schopni odhalovat pravdu, která nás od pouhé *pistis* posouvá výš. Filozofii potřebujeme právě k tomuto posunu víry. Víra jako taková je pro Klementa zásadní a naprosto klíčovou cestou, jak dospět k moudrosti a odhalit Boží pravdu. Vnímá víru jako jedinou spásu lidstva a připomíná, že všichni věřící jsou si před Bohem rovni. Již v Klementových *Stromatech* se ale objevují výstrahy před lidmi, kteří se pokouší víru „vlastnit“ a překrucují ji podle svých zájmů a přesvědčení. Právě u Klementa dochází k onomu přerodu ve víru reflektovanou – *logismoi*.

3.2 Platón

Již Platón ztotožňuje vědění s Dobrem. Nejvyšší ideou je pro něj právě *idea Dobra* a ideální člověk a vládce má mít kvality filozofa. Ambrož vnímá vládce podobně jako Platón, jen ho neoznačuje jako filozofa, ale spíše člověka s rysy světce (z křesťanského pohledu). Stejně jako Platón vnímá i Klement Alexandrijský spojitost dobrého charakteru a trénovanosti myslí se schopností odkrývat pravdu a dojít prozření. Platón ale věděl, že prvotní princip (resp. nejvyšší idea) není poznatelný způsobem, kterým běžně poznáváme náš svět jevů. Klement říká, že každému z dobrých filozofů chyběla klíčová část k tomu, aby odhalili pravdu. Nejbliže podle něj byl Sókrates, ale i jemu chyběla víra, která je pevným základem, na němž musíme při poznávání pravdy stavět (to je také důkazem nedostatečnosti pouhé filozofie).

U Platóna se setkáváme s pojetím poznání jako vzpomínky, rozpomenutí se na něco nám již známého – např. v dialogu *Faidón* se toto rozpomínání rozebírá v prvním důkazu o nesmrtelnosti duše, kdy Sókrates mluví s Kebétem, který mu říká: „... podle oné myšlenky, Sókrate, ač je-li pravdivá, kterou ty podle svého zvyku často vyslovuješ, že naše učení není nic jiného než vzpomínání, i podle té je asi nutno, že jsme se v nějakém dřívějším čase naučili, nač se nyní rozpomínáme. To by však bylo nemožné, kdyby naše duše někde nebyla, dříve než se ocitla v

této lidské podobě...“²¹ Dalším aspektem objevujícím se právě u Platóna, který podporuje pojetí poznání jako vzpomínky, je existence dokonalých pojmů (především matematických), jakými jsou např. dokonalý trojúhelník, v němž platí pravidlo o součtu vnitřních úhlů vždy se rovnajících 180°. Jenže skrze smyslové poznání se s takovýmto tvarem nikdy nesetkáme, tato matematická pravidla platí, jelikož tvar, který se velmi blíží dokonalému trojúhelníku, zobecníme, jinak by nebylo možné aplikovat jakékoli matematické poučky, ty jsou totiž obecné. Platón samozřejmě tyto dokonalosti, na něž si vzpomínáme, nazývá idejemi. Mezi ideje řadí i etické a estetické aspekty, např. krásu, dobro, spravedlnost.

Platón však rozlišuje mezi míněním (*doxa*) a poznáním (*epistémé*), které dále dělí, jak je uvedeno v tabulce níže.

Poznání (<i>epistémé</i>)	Rozumové poznání (<i>noésis, nús, intellectus</i>)
	Myšlení (<i>dianoia, ratio</i>)
Mínění (<i>doxa</i>)	Věření (<i>pistis, fides</i>)
	Dohadování (<i>eikasiá, simulatio</i>)

Výše uvedená tabulka je grafickým znázorněním podobenství o úsečce, které Platón skrze Sókratův dialog s Glaukónem představuje v šesté knize *Ústavy*. Úsečku lze rozdělit na dvě hlavní části – poznání a mínění; každou z dvou hlavních částí lze rozdělit na další dvě, jak je vidno z pravého sloupce uvedené tabulky. Poznání je částí, kterou Platón nazývá „pomyslnou“, jelikož se vztahuje k idejím a jejich nahlížení. Rozumovým poznáním má Platón (resp. v rámci dialogu Sókratés) na mysli přímo zabývání se idejemi a myšlenkovou cestu k nim skrze naše vlastní předpoklady. Myšlením se zde rozumí teoretický proces, kdy pomocí jakéhosi „vnitřního zraku“ jsme s to nahlédnout ideje (často matematicko-geometrické, např. opravdový trojúhelník). Mínění je částí „viditelnou“, pracuje tedy se smyslovým světem. Věření se zaměřuje na vnímání a používání věcí, které jsou na základě idejí stvořené; jde o běžné vnímání okolního světa a živočichů, rostlin a věcí v něm. Dohadování je už prací s odrazy těchto smyslových věcí (např. stíny, odrazy v zrcadle a na hladině vody), kvůli tomu, že jde o

²¹ PLATÓN. Faidón. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: Oikoymenh, 2005. 72e – 73a.

odrazy odrazů idejí, jde o nejbvzdálenější část světa od pravdivosti/idejí.²² V tomto podobenství se však Platón nezmiňuje o nejbvše postavené ideji.

Platónovou nejbvší ideou je Dobro (*agathon*). Můžeme říci, že pojetí Dobra je téměř totožné s pojetím Boha. Právě Dobro je nutnou podmínkou naší existence, jde o nejmocnější ideu, která je oním Jedním. To je původcem nejen ostatních idejí, ale i smyslově vnímatelných věcí, jelikož ty z idejí vycházejí. Mohli bychom tedy ono Jedno, ono Dobro nazvat Stvořitelem? Platón v Ústavě píše, že idea Dobra nepadá ani do oblasti *dóxa*, ale ani *epistémé*, jelikož jde o světlo rozumu, jež nám dává možnost vnímat nižší ideje, stejně jako sluneční světlo („dítě Dobra“), díky němuž jsme schopni vidět smyslový svět. Zdroj onoho světla nelze zahrnout do osvětleného, stejně jako není možné vidět oko, jímž se právě díváme.²³

3.3 Klementovo pojetí víry

Je nepopíratelné, že musíme něčemu věřit, abychom to byli schopni poznávat. Klement si byl vědom toho, že křesťanství a celá Boží pravda není dokazatelná žádnými hmatatelnými důkazy, ale je potřeba skrze nepodloženou víru dojít k moudrosti, díky níž budeme schopni argumenty svou víru obhájit – právě k tomu měla sloužit dle jeho názoru filozofie naprosto ideálně. Jedním z logických argumentů, jak dojít k nutné existenci Boha, je nekonečné stupňování dokonalosti, objevující se později u Tomáše Akvinského, případně aristotelské pojetí prvotního hybatele. Zde se objevuje aspekt rozumu, díky němuž víra v Klementově pojetí již, oproti Platónovu pojetí, získává gnoseologický charakter.

Důležitost víry Klement Alexandrijský vidí i v tom, že díky ní víme, co hledáme. Zmiňuje problematické hledání *arché*, kdy se snažili filozofové dopátrat prvotní podstaty, ale vlastně netušili, co přesně hledají, proto měli problém zjistit, zda už se dopátrali k cíli. Avšak víra nám tento cíl dává. Lze namítnout, že je poté jednoduché přizpůsobit si fakta tak, abychom k onomu vytyčenému cíli zdárně dospěli, avšak právě to Klement odsuzuje jako herezi, jelikož pravda se má odkrývat, ne vytvářet. Stejně tak odsuzuje hádání, i kdyby se nakonec ukázalo jako správné. K tvrzení, že pravda se má odkrývat, ne být námi konstruována, se hlásí později i Augustin. Odkrytí pravdy, které následuje vytyčenému cíli, ale není přizpůsobováním si faktů, proto je to podle Klementa správná metoda, kterou prosazoval už Sókrates.

Klement navazuje i na jednu z epikurejských myšlenek. Epikurejci vnímali víru jako předstupeň vědění. Argumentem jim bylo to, že nemůžeme zastávat názor, kterému nevěříme. Až po

---

²² PLATÓN. Ústava. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: Oikoymenh, 2017. 509d–511e (s. 266–268).

²³ Tamtéž. 507b–509b (s. 262–265).

tom, co tomu uvěříme, jsme schopni tyto názory rozpracovávat natolik, abychom onu víru dostatečně upevnili a již argumentačně podloženou ji mohli předávat dál. Přesně tímto způsobem vnímá Klement přechod od pouhé víry k té opodstatněné. Nemůžeme totiž zodpovědět otázku, které nerozumíme. Stejně tak se nemůžeme snažit dopátrat něčeho, v co nevěříme. Zdůrazňuje, že víra a vědění jsou stejně neoddelitelné jako Kristus a Bůh.

3.4 Rozdíl mezi Klementovým pojetím proroka a pojetím starozákonním

Jak bylo v této práci již zmíněno, Klementova představa o tom, že prorok je nadán vzděláním, bez nějž není možné dostat se k *Logu*, je velmi vzdálena tomu, jak je o prorocích uvažováno ve *Starém zákoně*.

Max Weber se ve své *Sociologii náboženství* prorokům taktéž věnuje, jeho definice proroka zní následovně: „*Prorokem zde budeme rozumět nositele čistě osobního charizmatu, který svou misí hlásá náboženské učení nebo tlumočí boží příkaz ... prorok vyžaduje autoritu na základě osobního zjevení nebo náboženského zákona.*“²⁴

Weber nezmiňuje vzdělanost jako podmínku proroctví, kterou Klement vnímá jako velmi podstatnou na rozdíl od biblického pojetí. Klement říká, že sice nemuseli být lidmi studovanými, ale museli být moudří, jinak by nemohli vnímat pravdu a odkrýt Božský řád (*Logos*), což zachycuje výrokem: „... *prorocký a učitelský duch promlouvající vskrytu (protože ne všichni mají uši otevřené k pochopení) je takové povahy, že na to, aby mu člověk porozuměl, potřebuje vzdělání. Jeho proroci a žáci tuto jeho povahu dobře znali. Duch k nim promlouval skrze víru, a to takovým způsobem, že to nebylo možné jednoduše pochopit, tedy ne tak, aby to mohli pochopit nezdělaní.*“²⁵ Z tohoto vyplývá, že Klement za součást vzdělanosti považoval i správnou víru a jakési nadání k moudrosti. Klementovo pojetí proroka lze spojit s epikurejským argumentem, že dál bychom měli šířit až víru opodstatněnou a podloženou, což bez určité moudrosti nelze.

Weber se zmiňuje také o přechodu od placených proroků, takzvaných *nabi*, *nebiim*, kteří se objevují ve *Starém zákoně* a dalších textech, kteří kromě prorocké činnosti dávali i rady a léčili, ke klasickému pojetí proroka, který se tímto posláním neživí, naopak je to nežádoucí a

---

²⁴ WEBER, Max. *Sociologie náboženství*. Přeložil Jan ŠKODA. Praha: Vyšehrad, 1998. s. 165.

²⁵ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. *Stromata I*. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoyomenh, 2004. s. 277 (IX. 45. 2).

zapovězené – „*To se v Pavlových epištolách ... vždy znovu opakuje s největším důrazem* (*„kdo nechce pracovat, ať nejí“ platí pro misionáře!*) ...“²⁶

---

²⁶ WEBER, Max. Sociologie náboženství. Přeložil Jan ŠKODA. Praha: Vyšehrad, 1998. s. 166.

4 Klementova koncepce Logu a pojetí pravdy

4.1 Logos v předkřesťanské tradici

Nejvýrazněji se *logos* v antické tradici objevuje u Hérakleita, dále u stoiků a také u Platóna, avšak prostupuje celými dějinami antické filozofie. S příchodem křesťanství a nástupem patristiky se z *logu* stává *Logos*, který je Slovem, Božím řádem a je ztotožněn s Kristem, který je jeho vtělením. *Janovo evangelium* začíná právě odkazem na *Logos*. „*Na počátku bylo Slovo... a to Slovo bylo Bůh. ... A Slovo to tělo učitěno jest a přebývalo mezi námi...*“²⁷

V obecném překladu znamená *logos* řecky slovo, řád, rozum, avšak podle Benyovszkyho *Filosofického slovníku* byl vnímán především jako vnitřní řeč (*verbum mentis*), popř. vnitřní řád, který lze odkrýt při myšlení a správném užívání vnější řeči. Tento *logos* má být řádem světa, mají v něm být obsaženy veškeré principy, podle kterých kosmos funguje. Tento řád nás odvádí od věčného chaosu beze smyslu.²⁸ Slovy Dušana Machovce: „*Svět není objasněn, máme-li proň výrazy „oheň“, „logos“ atd. – to je jen lidská forma sdělení o tom, co je řád světa, do něhož patříme...*“²⁹ Zde naráží na oheň (popř. blesk), který je podle Hérakleita totožný s *logem*, tudíž „... vládne vesmírem.“³⁰ Machovec dále vysvětluje, že Hérakleitos řád světa viděl zřejmě v jakési cyklické proměnlivosti všech věcí, která tím, že byla nikdy nekončící, mohla být vnímána jako jistota. Jistota, že se vše neustále proměňuje.³¹ Tuto stálost a neměnnost (*věčnost*) pravdivého principu světa zachycuje Hérakleitův zlomek B 1: „*Tuto řeč (logos) věčně jsoucí... ač se všechno děje podle této řeči...*“³² Ve zlomku B 1 je taktéž zmíněno, že lidé, kteří jsou vůči tomuto *logu* slepí, se podobají spícím, jelikož zapomněli na svět bdění. Tato metafora je znovu použita ve zlomku B 89, kde se dozvídáme, že podle Hérakleita jsme všichni propojeni tímto *logem*, který lze připodobnit světu bdících, jenže ve chvíli, kdy člověk spí, žije ve svém vlastním světě a odděluje se od světa společného, ačkoli mu dále, sice nevědomky, podléhá. Stejně tak se to má s *logem*, který řídí svět, avšak lidé si ho nevšímají, jsou k němu slepí a žijí si své malé životy ve „svém“ světě, který zdánlivě nemá řád.

²⁷ Bible svatá, aneb, Všecka svatá písmena Starého i Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613. Praha: Levné knihy KMa, 2004. Jan 1,1–14.

²⁸ BENYOVSZKY, Ladislav, BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 224.

²⁹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Jinočany: H & H, 1993, s. 23.

³⁰ SVOBODA, Karel, SVOBODA, Ludvík. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 56 (Zl. B 64).

³¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Jinočany: H & H, 1993, s. 23.

³² SVOBODA, Karel, SVOBODA, Ludvík. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 51 (Zl. B 1).

Později se koncept *logu* objevuje i u Platóna, který v dialogu *Faidón* mluví o tom, že je nebezpečné nedůvěřovat řeči, ale zároveň varuje před nekritickým nasloucháním (*Faidón*, 90b). Pouze řeč nás může dovést k pravdě, avšak myšlení je podle Platóna pouze řečí k sobě samému, což znamená, že i skrze myšlení se lze dobrat pravdy. Poukazuje na nejasnost myšlenky, kterou nejsme s to vyjádřit slovy, a říká, že si ji ujasníme právě tím, že v řeči (*logu*) najdeme způsob, jak myšlenku zachytit. To je nám umožněno jen díky tomu, že učení je rozpomínáním se na svět idejí, což je jedním z důsledků toho, že duše je nesmrtelná (*Faidón*, 105c–106b).

4.2 Předpoklady Klementova pojetí Logu

Klement přejímá pojem *Logu* z antické filozofie a ztotožňuje ho s Bohem a Božím Synem, kdy z teologického hlediska lze říci, že Bůh je dárce *Logu* a Kristus je oním *Logem*. *Logos* je podle Klementa prostředníkem vědění a jde o moc Boží. Klement tento pojem spojuje také s konceptem Platónových idejí, které ale nazývá silami. Tyto síly se střetávají v osobě Boha, Syna a ve výsledku v pojetí *Logu* a podle antické tradice utváří kruh. *Logos* a Bůh jsou předcházejícími všemu stvořenému a podléhají sami sobě. Ve chvíli, kdy Bůh stvoří svět, už mu podléhá – není možné, aby vytvořil např. kulatý čtverec. Tato zásada platí však jen v rámci tohoto stvořeného světa, kdyby byl svět stvořen jinak, podléhal by jiným nutnostem.

Z platónského hlediska lze říci, že pokud má být Bůh rozumný, musí uvažovat v rámci rozumu, který sám stvořil. Klement popisuje Boha i *Logos* jako první principy, které ztotožňuje. Bůh je jako Bytí prvotním principem jsoucna, jako Dobro je prvotním principem věcí etických a také je *Logem*. *Logos* je obrazem, myšlenkou a tváří Boha, stejně jako je Syn moudrostí, věděním, pravdou a také otiskem dokonalosti Otce. Právě proto podle Klementa síly střetávající se v osobě Otce, Syna a *Logu* tvoří kruh, který je nekonečný stejně jako jejich ztotožnění.³³ Zároveň se tím drží antické dokonalosti kruhu – Bůh je dokonalý, proto je kruh jediným tvarem, který lze ve spojitosti s ním používat. Klement zde navazuje na antickou tradici a obrazy její filozofie a dává jim přednost před antropomorfismy, které nacházíme v Bibli (např. ruka Boží).

4.3 Logos spermatikos

Klement často také odkazuje na stoický pojem *logos spermatikos*, který již před ním řeší Justin Mučedník v souvislosti s *Janovým evangeliem* a biblickou exegezí alexandrijských Židů. Justin vnímá *logos spermatikos* „... jako „rozsévající Slovo“, to Slovo, které prolog Janova

---

³³ OSBORN, Eric Francis. *The Philosophy of Clement of Alexandria*. Cambridge: The University Press, 1957. s. 38–43. (vlastní překlad).

evangelia (J 1.1–15) identifikuje coby Krista Ježíše. ³⁴ Právě to, že Justin spojí stoický základ s křesťanským, umožňuje přijímání stoických myšlenek, aniž by to bylo v rozporu s vírou. To se však u Klementa a dalších posouvá ještě dál a začínají být přejímány i jiné filozofické myšlenky a proměňují filozofii v nástroj sloužící k víře.

Klement chápe *logos spermatikos* jako dešť seslaný Bohem v různých obdobích na různá místa. Právě z důvodu oné nerovnoměrnosti se onen dopad působení *logu* vyvíjel rozličnými způsoby, ale přesto všechny tyto myšlenkové proudy pramenily z Božího daru, proto je možné využívat i antickou filozofii.

*„Je tedy jasné, že řecké vzdělání ani sama filosofie nepřišly k lidem od Boha jako primární cíl, ale tak jako dešť, který padá na úrodnou půdu, na hnuj i na domy. Trávě i obilí se daří všude; fíkovníky a podobné nenáročné stromy rostou i na hrobech. Tyto plané rostliny vcházejí stejně jako ty ušlechtilé, protože z deště získávají tutéž sílu, nemají ovšem stejný půvab jako ty, které rostou z úrodné půdy, a proto uschnou nebo je lidé vytrhají.“*³⁵

Zde na příkladu deště a plodin ukazuje, jakým způsobem vnímá *logos spermatikos*. Tento dešť, tedy moudrost a poznání, které nás mohou dovést k odhalení pravdy, jsou všude, avšak někde je půda úrodná a je možno vypěstovat zde krásné a bohaté stromy, což je metaforou pro schopnost dané moudrosti spojit se s vírou a odkrýt řád věcí. Ony hroby a jiná neúrodná půda, kde sice rostou nenáročné rostliny, plevel, je pohanská moudrost, která sice někdy lehce proodkryje pravdu, ale není vhodná, proto musí být zničena, případně „přesazena“ do vhodnějších podmínek a kontextů. Na základě toho Klement přisuzuje určité poznání např. Sókratovi, avšak dodává, že Sókratés měl pouze přístup k poznání, ale neměl víru, tudíž nemohl odhalit Božský řád a pravdu. Zdůrazňuje to, že někteří filozofové jsou slepí a místo toho, aby se snažili nalézt řád a pravdu, které jsou nám Bohem dány a jen čekají na nalezení a odkrytí, pokouší se je vytvářet. Nauka o *Logu* umožňuje využití filozofie vírou, ale zároveň nestaví filozofii na stejnou úroveň jako víru, jelikož víry je zapotřebí podstatně více než moudrosti k tomu, aby člověk nahlédl Božský řád – bez víry nemá cíl, neví, k čemu se snaží skrze filozofii dobrot. Právě z tohoto důvodu je samostatná filozofie chápána jako podřadná a stává se pouhou „služkou“ teologie, tedy jakousi pomocnou vědou.

---

³⁴ ALEXANDRIJSKÝ, Klémens, HAVRDA, Matyáš. Pobídka Řekům. Přeložil Matyáš HAVRDA. Praha: Hermann, 2001. s. 13.

³⁵ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. Stromata I. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 255 (VII. 37. 1).

Klement řeckou filozofii, a to včetně platonismu, zařazuje do proudu myšlenkové tradice. Snímá ji z pomyslného vrcholu, kde se do té doby nacházela. Činí tak ne kvůli její nedokonalosti, ale kvůli tomu, že je možné využít ji k podepření křesťanské víry. Tuto podpůrnou funkci by však nemohla zastávat v případě, že by měla být završením lidské snahy o dosažení pravdy. Za tento vrchol Klement považuje spojení křesťanské víry právě s filozofií.

4.4 Moudrost Boží, Písmo a pravda

Klement říká, že ona pravda, onen řád, je obsažen v Písmu a logickým bádáním je možno tuto pravdu rozklíčovat, jelikož Písmo je jejím prvotním zdrojem – skrze Písmo k nám promlouvá Bůh. Klement však upozorňuje, že je nutné pravdu hledat dlouho a tento proces nelze nijak urychlit, jak se o to pokouší někteří heretici, kteří si zjednodušují práci tím, že si vybírají jen určité pasáže, které si upraví, aby sloužily dle jejich záměru. Zde Klement zmiňuje rozdíl mezi moudrostí Boha a věděním světa. Věděním světa je právě ono zjednodušené používání moudrosti, onen plevel, který má být zničen, jelikož se nesnaží odkrývat pravdu, ale spekulovat a vytvářet ji. Moudrost Boží je však nadáním, díky němuž pravdu odhalit lze.³⁶

O pravdě Klement mluví jako o něčem nezbytném. Vztah filozofie a pravdivosti vnímá Klement stejně jako Platón pravdivost a svobodná umění³⁷ – vnímají je jako jakousi přípravu na cestu za poznáním. Klement píše: „*Filosofie připravuje a razí cestu tomu, koho má Kristus přivést k dokonalosti.*“³⁸ Platón ve třetí knize *Ústavy* řeší, jak správně mladíky připravovat do života a čemu je učit, říká, že skrze vzdělání a moudrost se dostaneme blíže k dokonalým ctnostem, což je velmi podobné výše zmíněnému Klementovu výroku; píše následující: „... *špatnost nikdy nedovede poznati ctnost a sebe samu, ale ctnost při vzdělání vrozené povahy nabude časem vědění jak sama o sobě, tak zároveň i o špatnosti. Moudrým se tedy stává podle mého zdání tento...*“³⁹

Určitým způsobem zde Klement spojuje pravdivost s tradicí, minimálně tím, že tvrdí, že využitím pravé filozofie může křesťanství jediné získat. V antice však filozofové pravdu s tradicí příliš nespojovali, například Sókratés, na kterého se Klement často odvolává, zastával názor o tom, že tradice je nepřesná a neměli bychom se zabývat mýty, ale spíše zkoumat sebe; nicméně obecně lze říci, že i v antice byla častá tendence si z tradice vypůjčit argumenty, které byly

³⁶ Tamtéž. s. 231 (IV. 26. 2); s. 387 (XX. 99. 3).

³⁷ Ačkoli jako svobodná umění byla označena až v Senecově 88. listě.

³⁸ KLÉMĚNS Z ALEXANDREIE. *Stromata I.* Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 235 (V. 28. 3).

³⁹ PLATÓN. *Ústava.* Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: Oikoymenh, 2017. 409d–e (s. 143).

vhodné a podporující určitý způsob myšlení, což dělá i Klement, jak dokazuje již jeho pojetí samotného pojmu „filozofie“.

5 Klementův pohled na výchovu a vzdělání

5.1 Obrat k antické koncepci vzdělávání

V prvním díle *Stromat* Klement vyzdvihuje důležitost výchovy a cvičení intelektu, pod nímž rozumí tradiční antické vzdělávání v konceptu svobodných umění (název vychází ze Senecova 88. listu, ačkoli tento název vznikl později než v době Platónově, budu jej dále v práci používat jako shrnující název pro soubory nauk). V Sókratově době se začala svobodná umění považovat za základní vzdělání (*enkyklios paideia*), avšak ne všichni tento typ vzdělávání přijali, např. Platón byl nadále zastáncem pouhé filozofie – odmítal myšlenku nauky (resp. souboru nauk), která by měla nahrazovat ve výuce filozofii. Isokrates filozofii i svobodným uměním určil hierarchii, podle něj měla svobodná umění sloužit jako přípravné vzdělání pro filozofy. „Klasické svědectví o tomto systému vydává Senekův list 88, pojednávající o *artes liberales* a o *studia liberalia*. Jsou to taková studia, která nepřinášejí finanční zisk. Říká se jim „svobodná“, *liberalia*, jelikož jsou důstojna svobodného muže.“⁴⁰ Postupně se počet těchto umění ustálil na čísle sedm. Dětila se na *trivium* (gramatika, rétorika a dialektika) a *quadrivium* (aritmetika, geometrie, hudba a astronomie).

Ve středověku existovaly dva pohledy na svobodná umění – laický a patristický, jak říká Curtius. Patristický pohled, kteréhož je Klement představitelem, říká, že řečtí filozofové se inspirovali u Mojžíše, z čehož vyplývá Klementovo přesvědčení o tom, že i řecká filozofie je darem od Boha, proto ji potřebujeme k tomu, abychom porozuměli Písmu.

Ačkoli se Klement přiklání k antickému vzdělávání, stejně jako Sókrates odsuzuje sofisty, kteří vycházejí z určitého zdání, např. jejich zdánlivá moudrost, v níž nešlo ani o jejich myšlenky, ale spíše o to, aby jí uchvátili a fascinovali své posluchače, i proto byli obvykle velmi dobrými rétory. Klement přiznává, že rétorika i eristika jsou specifickým umem, zároveň ale říká: „*Když se tato umění neužívají ve spojení s filozofií, mohou být pro člověka velmi škodlivá ... Sofistika pak vychází z nějakého zdání... Jejím cílem je přivést v úžas.*“⁴¹

Díky správnému úsudku jsme schopni přijímat pravé a podložené důkazy, které nás dovedou k nezpochybnitelné víře. Dobrá výchova společně se vzděláním podle něj pak mají vést ke

---

⁴⁰ CURTIUS, Ernst Robert. Evropská literatura a latinský středověk. Přeložili PELÁN, Jiří, STROMŠÍK, Jiří, ZACHOVÁ, Irena. Praha: Triáda, 1998. s. 48.

⁴¹ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. *Stromata* I. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 263 – 265 (VIII. 39. 1 – 4).

zlepšení vztahů mezi generacemi, zároveň bez správné výchovy jen sotva dojdeme moudrosti.⁴²

„Odborníky přece nejsme od přirozenosti, ale stáváme se jimi učením, stejně jako lékaři nebo kormidelníci.“⁴³ Tímto výrokem Klement odkazuje na Platónovu *Ústavu*, kde se mluví o tom, jak jednoduchá se může zdát nějaká pozice, ale lidé často nevidí obrovské úsilí, které se za tím skrývá, Platón mluví i o tom, že být odborníkem v jedné nauce neznamena, že budeme dobří i v ostatních, proto filozof nikdy nebude řídit loď tak dobře jako kormidelník.⁴⁴ Klement doplňuje to, že se můžeme narodit s určitým potenciálem, ale to, jestli ho rozvineme k dokonalosti, záleží na naší práci na sobě samých. Jestliže se někdo narodí nadaný ke ctnosti, ale o svou ctnost nepečuje a zanedbává práci na ní, nikdy k dokonalé ctnosti nebude blíž než ten, kdo se sice nenarodil příliš nadaný, ale opravdu na sobě poctivě pracoval a vzdělával se. Klement říká, že ačkoli jsme Bohem stvořeni tak, abychom tíhnuli ke spravedlnosti, musíme si dávat pozor na to, co vkládáme do svých duší, abychom se například nestali zatrpklými po jedné špatné zkušenosti. Přímou říká: „*Budeš se starat i o to, co se má uložit v duši jako poklad a kdy je třeba to opět vynést a pro koho.*“⁴⁵

5.2 Vzdělání jako opora víře

Vzdělání a pochopení nám pomáhá dostat se k pravé a nezpochybnitelné víře, která už nebude pouhou *pistis*. „*Přijmout pravdivý výrok a odmítnout nepravdivý, na to nestačí prostá víra, ale je třeba víry spojené se vzděláním.*“⁴⁶ V tomto výroku už Klement dává jasně najevo svůj posun od *pistis*, jakožto prosté a fakty nepodložené víry, k *logismoi*, což je odůvodněná víra. „*Pro každého, kdo byl vychován v kontextu klasické řecké filosofie, označovala pistis nejnižší stupeň poznání: byl to stav mysli nevzdělanců, kteří věří tomu, co se říká, aniž by byli pro svou víru schopni argumentovat.*“⁴⁷

Důležitost a ocenění vzdělávání Klement podkládá i biblickou postavou krále Šalamouna: „*„Nenávist vyvolává sváry,“ říká Šalamoun, a „vzdělání střeží stezku života“ ...*“⁴⁸ V kon-

⁴² KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. *Stromata II-III*. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2006. s. 157 (VII. 33. 4).

⁴³ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. *Stromata I*. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 251 (VI. 34. 1)

⁴⁴ PLATÓN. *Ústava*. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: Oikoymenh, 2017. 488 (s. 238–239).

⁴⁵ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. *Stromata I*. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 251. (VI. 34. 1).

⁴⁶ Tamtéž. s. 253 (VI. 35. 2).

⁴⁷ DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Petr Rezek, 1997. s. 138–139.

⁴⁸ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. *Stromata I*. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 253 (VI. 35. 5).

textu řecké vzdělanosti se Klement dostává i k pojetí *Logu* jakožto Božského řádu, který je všude ve světě již dán a my ho pouze objevujeme. Právě v tom nám pomáhá filozofie, ale má to být pravá filozofie, která tento řád opravdu jen odkrývá, nesnaží se jej nějak tvořit, proto vnímá Klement i Sókrata jako osobu podílející se na odkrývání Božského řádu. Opravdového poznání tohoto řádu by ale Sókratés nikdy nebyl schopen, jelikož neměl křesťanskou víru, která je podmiňujícím faktorem pro ono poznání, tedy neměl skutečné dovršené poznání, byl jen nemluvnětem, jak je popsáno níže.

Toto poznávání řádu je zásadní pro pravdivé poznání v každé kultuře a filozofii, avšak dovršení je podle Klementa možné pouze v křesťanství. Klement sám cituje Platónovu Ústavu: „*Které však lidi nazýváš opravdovými filozofy? – Ty, kteří se rádi dívají na pravdu správně.*“⁴⁹ Na tuto citaci reaguje výrokem: „*Filozofie je znalost samotného dobra a pravdy.*“⁵⁰ Klement je natolik přesvědčený o tom, že řecká filozofie opravdu vede k poznání Božského řádu, že píše: „*Ti Řekové, kteří se věnují filozofii důkladně, vidí Boha jakoby v odrazu nebo prosvítání. Pro svou slabost totiž vidíme jen takové přeludy pravdy, jako když se díváme na něco ve vodě nebo za průhledným či průsvitným předmětem.*“⁵¹ Za důkaz o tom, že Klement vnímá křesťanství za dovršení hledání pravdy, považují tuto větu: „*I filozofové jsou nemluvnata, dokud vlivem Krista nedospějí.*“⁵²

Z tohoto důvodu začíná být filozofie vnímána jako prostředek – součást širšího kontextu poznání, stává se pouze jednou z cest k univerzálnímu poznání. Zároveň Klement pojem filozofie nově definuje jako složení všech dosavadních myšlenek, které napomáhají v odhalování *Logu* – Božského řádu.

---

⁴⁹ PLATÓN. Ústava. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: Oikoymenh, 2017. 475e (s. 225).

⁵⁰ KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE. Stromata I. Přeložila Jana PLÁTOVÁ. Praha: Oikoymenh, 2004. s. 375 (XIX. 93. 4).

⁵¹ Tamtéž. s. 379 (XIX. 94. 7).

⁵² Tamtéž. s. 293 (XI. 53. 2).

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zaměřuje na Klementa Alexandrijského a jeho pojetí antické filozofie ve vztahu ke křesťanskému učení a víře. Cílem práce bylo ukázat, jak se Klement Alexandrijský ve svých dílech vyrovnává s filozofií, zvláště pak s platonismem, do jaké míry filozofii přejímá a používá v křesťanské nauce, jakým způsobem používá filozofické pojmy a zda je jeho spojení platonismu s křesťanstvím funkční. Jeho propojování filozofie s vírou nejenže mění pohled křesťanů na řeckou filozofii, ale především vnáší do víry racionalitu (přechod od nepodložené víry k rozumově podložené). Ačkoli novoplatonismus v křesťanství se více rozvíjel v pozdějších dobách, můžeme s jistotou tvrdit, že Klement byl významným průkopníkem tohoto způsobu nahlížení na antickou filozofii a jejího používání v křesťanské nauce.

Jedním z Klementem používaných pojmů pocházejících z antické (pohanské) tradice je pojem *logos*. Klement jej ztotožňuje s Kristem, tím termín zachovává, ale obsahově jej částečně upravuje. Používá taktéž *logos spermatikos*, který je moudrostí, již dal Bůh světu a která zasáhla i pohany, proto je možno využívat jejich vědění. Právě faktem, že pomocí filozofie a víry lze odkrývat Božský řád, který je *Logem*, Klement ukazuje to, že filozofii potřebujeme k odhalování pravdy. *Logos* je pak důkazem toho, že i pohané, ačkoli neuvažují v těchto pojmech, hledají Boží řád, avšak kvůli absenci křesťanské víry nejsou s to jej plně odkrýt a nezotožňují jej s Bohem. Pro Klementa je pohanské vědění užitečné pouze ve spojení s křesťanskou vírou, v jiném případě nevidí důvod pro zachování antické tradice. Některé pohanské myslitele vnímá jako křesťany, kteří ve své době nemohli mít znalost křesťanství. Na příkladu *logu* je očividné, že ačkoli Klement lehce upravuje obsah pohanského pojmosloví, nemění jej úplně. To potvrzuje i Werner Beierwaltes v předmluvě k *Plato christianus* od Endreho von Ivánky, kdy říká, že je téměř nemožné dokázat, že by přejímání filozofických pojmů křesťanstvím bylo pouze formálním procesem, při němž by pojem zůstal stejný, ale obsah naprosto odlišný, jelikož by nebylo možné využít původní obsah kvůli neslučitelnosti způsobu myšlení víry a filozofie.⁵³

Klementovou snahou je dovést antickou moudrost k dokonalosti, což je podle něj možné jen ve spojení s vírou. Snažil se tím zachytit fakt, že řecká filozofie, která se cítila být vrcholem lidské moudrosti, byla na vrcholu ve své době, ale v Klementově době je již možné ji posunout výše právě spojením s křesťanskou naukou.

---

⁵³ IVÁNKA, Endre von. *Plato christianus*. Přeložil Václav NĚMEC. Praha: Oikoymenh, 2003. s. 16.

Druhým již praktičtějším důvodem k přebírání antického myšlení byla potřeba nástroje, který by pomohl křesťanským myslitelům v obhajobě jejich víry před pohany. Tato zásadní změna, již Klement v dějinách křesťanství inicioval, je přesunem k racionálně podložené víře. Zásadním krokem je z toho důvodu, aby se křesťanství dostalo na stejnou úroveň s pohanstvím, tudíž se jejich dialog mohl stát rovnocenným. Do té doby křesťanství odkazovalo pouze na autoritu Písma, což byl vlastně ve své podstatě argumentační *faul* – argumentace kruhem. Klement však dokázal výjevy biblické propojit s antickou tradicí a pohanské filozofy a mýty použít jako další autority a argumenty v prospěch křesťanské víry. Do křesťanství pronikl nový způsob, jak prokazovat pravdivost jeho učení. Díky tomuto propojení přestává být křesťanská víra pouhou *pistis* a stává se reflektovanou – racionálně podložitelnou i skrze argumentaci vycházející z nekřesťanských myšlenek. Dopadem toho je otevření, problematizace a možnost dialogu s pohanstvím. To hraje zásadní roli v dějinách evropské filozofie, jelikož v případě, že by nedošlo k propojení filozofie a náboženství zřejmě by se neobjevili lidé jako např. Voltaire a Nietzsche, kteří kritizující náboženství a zároveň navazují na antickou filozofickou tradici.

Klementova snaha, prolínající se celým jeho dílem, o vypořádání se s antickou filozofií a posun v křesťanském myšlení pramenila podle všeho z potřeby dát křesťanství nástroj, který by se rovnal pohanské filozofii, ale zároveň měl v sobě zahrnuté křesťanské myšlenky. Nejenže by tímto způsobem bylo možné hlouběji zkoumat Písmo, ale také reagovat na námitky proti křesťanství způsobem, který by obsahoval rozumově podložená fakta a myšlenkový proces k nim vedoucí. Myšlenka na užívání antických filozofů ku prospěchu křesťanské nauky se ujala v patristice a byla významnou i nadále, což je zřejmé později ve scholastice např. u Jana Scota Eriugeny (ten stojí na rozmezí těchto dvou epoch), poté Anselma z Canterbury a Tomáše Akvinského, kteří s filozofií taktéž pozitivně pracovali. Tomáš Akvinský byl fascinován Aristotelovými myšlenkami, které se k němu dostali skrze Averroovy interpretace. U Anselma bylo použití filozofie spíše otázkou racionality potřebné k nahlédnutí, což se odráží v jeho výroku: „*fides quaerens intellectum*“⁵⁴. To je důkazem o úspěšnosti Klementa Alexandrijského a samozřejmě i jeho předchůdců (např. Justina Mučedníka), kteří myšlenku o propojení pohanského myšlení s křesťanstvím taktéž rozpracovali.

---

⁵⁴ ANSELM Z CANTERBURY. *Fides quaerens intellectum*. Přeložila Lenka KARFÍKOVÁ. Praha: Kalich, 1990. s. 3.

Bibliografie

ATHÉNAGORAS, ; RECINOVÁ, Monika, 2019. *Přímluva za křesťany: řecko-české vydání. Pro Oriente* (Pavel Mervart). Červený Kostelec: Pavel Mervart. ISBN 978-80-7465-368-1.

Bible svatá, aneb, Všecka svatá písmena Starého i Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613, 2004. [Praha]: Levné knihy KMa. ISBN 80-7309-138-0.

BRUGGER, Walter a BENYOVSZKY, Ladislav, 1994. *Filosofický slovník*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko. ISBN 80-206-0409-x.

CURTIUS, Ernst Robert; PELÁN, Jiří a STROMŠÍK, Jiří; ZACHOVÁ, Irena, 1998. *Evropská literatura a latinský středověk*. Vyd. 1. Paprsek (Triáda). Praha: Triáda. ISBN 80-86138-07-0.

DODDS, Eric Robertson; POKORNÝ, Martin, 1997. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Praha: Rezek. ISBN 80-86027-08-2.

IVÁNKA, Endre von, 2003. *Plato christianus*. Vyd. 1. Přeložil Václav NĚMEC. Oikúmené. Praha: Oikoymenh. ISBN 80-7298-070-x.

KELLER, Jan, 2005. *Dějiny klasické sociologie*. Vyd. 2. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-52-0.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE, , 2001. *Pobídka Řekům*. Praha: Herrmann & synové. ISBN 80-238-7953-7.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE, ; PLÁTKOVÁ, Jana, 2004. *Stromata I*. 1. vydání. Knihovna raně křesťanské tradice. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-7298-103-x.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE, ; PLÁTKOVÁ, Jana, 2006. *Stromata II-III*. 1. vydání. Knihovna raně křesťanské tradice. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-7298-149-8.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE, ; PLÁTKOVÁ, Jana, 2008. *Stromata IV*. 1. vydání. Knihovna raně křesťanské tradice. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-309-4.

KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE, ; HAVRDA, Matyáš, 2009. *Stromata V*. 1. vydání. Knihovna raně křesťanské tradice. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-318-6.

- KLÉMÉNS Z ALEXANDREIE, ; ŠEDINA, Miroslav, 2011. *Stromata VI*. 1. vydání. Knihovna raně křesťanské tradice. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-447-3.
- MACHOVEC, Dušan, 1993. *Dějiny antické filosofie*. 1. vyd. Jinočany: H & H. ISBN 80-85467-62-3.
- OSBORN, Eric Francis, 2008. *Clement of Alexandria*. Cambridge: The University Press. ISBN 978-0-521-09081-0.
- OSBORN, Eric, 1957. *The Philosophy of Clement of Alexandria*. Cambridge: The University Press. ISBN 978-12-5804-908-9.
- PLATÓN, , 2005. *Faidón*. 6., opr. vyd. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-7298-158-7.
- PLATÓN, , 2017. *Ústava*. Šesté, opravené vydání. Přeložil František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-230-1.
- SCHAFF, Philip, 2010. *Ante-Nicene Fathers Vol. 2*. online. Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library. ISBN 978-16-1025-029-0. Dostupné z: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/anf02.html>. [cit. 2024-02-09].
- SVOBODA, Karel a SVOBODA, Ludvík, 1962. *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. 2. vyd. Filosofická knihovna (Nakladatelství Československé akademie věd). Praha: Československá akademie věd.
- WEBER, Max; ŠKODA, Jan, 1998. *Sociologie náboženství*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-7021-240-3.